

DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2025.2.3>

УДК 378.09:321.7

Михайло Бойченко

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

доктор філософських наук, професор, старший дослідник,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів і суспільства
Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України,
вул. Володимирська, 60, 01033, Київ, Україна
boichenko.m@knu.ua

Наталія Бойченко

<https://orcid.org/0000-0001-8793-7776>

доктор філософських наук,
професор кафедри фундаментальних дисциплін та інформатики
Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика,
вул. Дорогожицька, 9, 04112, Київ, Україна
n_boychenko@ukr.net

АВТОНОМІЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ДЕМОКРАТІЯ ПРОТИ ТОТАЛІТАРИЗМУ

У статті проаналізовано ціннісні, функціональні та інституційні переваги розвитку автономії університету в демократичному суспільстві у порівнянні зі співставними можливостями в тоталітарному суспільстві. Проаналізовано сильні і слабкі сторони демократичного та тоталітарного урядування як інституційної основи для встановлення автономії університету. Використано методологію ціннісного функціоналізму М. Бойченка та контрфактичний підхід до академічних цінностей Н. Бойченко. Спосіб викладу матеріалу побудовано за класичним принципом послідовного формулювання тези, аналізу аргументів, які її заперечують, та висунення контраргументів, які все ж підтверджують початкову тезу (за взірцем праць Томи Аквінського). Виявлено фундаментальну цінність академічної свободи для утвердження автономії університету і докорінну хибність і шкідливість запропонованої М. Гайдєтером концепції служіння державі і долі народу як базової для університету. Тим самим виявлено основну ваду тоталітарного способу встановлення «самоствердження» університету. Уточнено аргументи проти розгляду комерціалізації університетської освіти як згубної для розвитку академічної сфери в цілому і для інституційного функціонування університетів зокрема. Небезпека комерціалізації університетів розглянута як слабка сторона демократичного облаштування автономії університетів, яку, втім, можна значною мірою нейтралізувати завдяки належному освітньому менеджменту й академічному стратегічному плануванню. Здійснено протиставлення командного стилю колективного керівництва за тоталітаризму колегіальному прийняттю рішень в умовах деліберативної демократії. Партикуляризму в стилі управління тоталітарних режимів протиставлено універсалізм академічних цінностей як базовий для демократичного управління університетом.

Ключові слова: автономія університету, академічна свобода, демократія, комерціалізація освіти, контрфактичний підхід до академічних цінностей, тоталітаризм, ціннісний функціоналізм.

ВСТУП

Автономія університетів неможлива у тоталітарному суспільстві. Це зрозуміло і концептуально на рівні інституційних можливостей, але це безвідмовно підтверджувалося і на практиці – у кожному першому тоталітарному режимі. У срср автономія університетів була неможливою в умовах партійного диктату в ідеологічній сфері і жорсткого контролю за сферою навчання з боку силових структур, особливо спецслужб. Аналогічна ситуація була й у нацистській

Німеччині і мілітаристській Японії. Сучасна Північна Корея також має усі ознаки тоталітарного режиму, а тому очікувано не може навіть у найменшому ступені забезпечувати університетську автономію (як і автономію будь-якого іншого соціального інституту). Навіть країни, в яких політичний режим не мав ознак класичного тоталітаризму, все ж не створили умов для розвитку університетської автономії: франкістська Іспанія, Південна Корея періоду правління військових, так само як сучасний Іран, не спромоглися надати ані взірці академізму в науці і освіті, ані піднесення престижу своїх університетів іншими шляхами. О. Бульвінська (2024) прямо стверджує, що «ступінь незалежності університетів і її обмеження корелюють з політичним і адміністративним устроєм країни» (с. 156).

Це невелике дослідження буде побудованим за принципом послідовного висунення тез щодо певної переваги демократичного суспільства у встановленні автономії університетів, кожна з яких буде по чергову проходити порівняння з тими альтернативними або в чомусь подібними можливостями, які надає або не надає університетам тоталітарне суспільство, в результаті чого щоразу буде здійснюватися частковий висновок щодо відмінностей у наданні автономії університетам у демократичному та тоталітарному суспільствах. У результаті буде отримано загальний більш повний висновок у цілому або ж, принаймні, буде надано його достатнє обґрунтування. Таким чином, побудова викладу аргументації буде здійснена за класичними зразками середньовічних теологічних трактатів, таких, наприклад, як «Сума проти язичників» Томи Аквінського (Aquinas, 2005).

Метою статті є виявлення ціннісних, функціональних та інституційних переваг демократичного суспільства для встановлення автономії університетів.

МЕТОДОЛОГІЯ

У якості основного методу дослідження використано ціннісний функціоналізм, запропонований Михайлом Бойченком (2012). Цей метод орієнтує, зокрема, системно оцінювати ефективність функціонування соціальних інститутів на основі аналізу повноти використання певних інституційних цінностей як легітимації функціонального застосування і наступного функціонального застосування соціального інституту. У даному випадку таким інститутом буде університет, який розглянуто в його практичній взаємодії з іншими соціальними інститутами суспільства – політичними, економічними, правовими тощо.

Також використано аналіз академічних цінностей у їхньому контрфактичному значенні, який було розроблено у дослідженнях Наталії Бойченко (2016а; 2016b). Контрфактичний характер цінностей дає підґрунтя для подолання тих несприятливих обставин, якими нерідко виправдовують підкорення тоталітарним режимам – а саме для виходу за межі порочного кола «банального зла» (термін Ганні Арендт (Арендт, 2013)). Головною такою цінністю для цього дослідження буде передусім автономія університету.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Автономія університету і академічна свобода. Автономія університету критично залежить від академічної свободи, хоча, на перший погляд, детермінація є прямо протилежною: тобто для більшості сторонніх спостерігачів первинною виглядає автономія університетів, яка нібито і надає працівникам університетів їхню академічну свободу. Насправді останній ефект є вторинним і похідним: коли академічну свободу дослідження і викладання зміцнює і закріплює автономія університетів. Але виникає сама ця автономія лише зі справжнього академічного дослідження і академічного викладання, орієнтованих на знаходження і створення наукової істини. Саме чистота, послідовність і системність спрямування зусиль професорів і студентів у прагненні до наукової істини створює ефект самодостатності академічного світу (Svyrydenko et al., 2024), з якого впливає вже університетська автономія як особливий спосіб взаємодії університетів із іншими соціальними інститутами.

Заступаючи у квітні 1933 р. на посаду ректора університету, Мартин Гайдегер позбавлявся академічної свободи в університеті саме тому, що виводив як основу «самоствердження» університету специфічну цінність служіння, яка є прямо протилежною свободі – у тому вигляді, в якому служіння розумів Гайдегер, а саме як служіння державі і долі народу (Heidegger, 1983). Це призводило до того, що університети у нацистській Німеччині втрачали свою автономію і перетворювалися на передаточні механізми ідеологічної пропаганди тоталітаризму. Сам Гайдегер, вочевидь, сподівався, що він та деякі «посвячені» з числа професури стануть «володарями дум» і задаватимуть не лише «порядок денний» для всієї країни, а й визначатимуть стратегічний курс розвитку німецького суспільства. Втім, сам же Гайдегер першим відчув на собі, що з нього роблять маріонетку, і керують ним люди з націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, яких він не поважав в інтелектуальному плані і не поділяв деякі з їхніх базових цінностей, вважаючи їх варварами і недалекоглядними наївними романтиками або хижими циніками (Heidegger, 2014). Він відмовився від посади ректора в університеті трохи більше, ніж через рік після того, як урочисто її прийняв із програмною інавгураційною промовою. Отже, сподівання Гайдегера на те, що, втрачаючи свою академічну автономію, університет здобуде собі керівну політичну позицію, виявилися хибними і згубними – як для університету в цілому, так і для його професури і студентства (Култаєва, 2018). Тому Гайдегер відійшов від адміністративних функцій і частково переналаштував свою філософську творчість на метафоричний лад, частково переорієнтував її на відсторонені від повсякденного життя (на перший погляд) метафізичні питання. Втім, політична і управлінська поразки Гайдегера були очевидними вже тоді – у 1934 р.

Випадок Гайдегера ясно показує згубність відмови від академічної свободи – це втрата для автономії університетів, і більше того, це втрата самої суті університетського життя і університетського призначення в суспільстві. Таким чином, цей випадок наочно свідчить про істинність того, що намагався заперечити Гайдегер, а саме: плекання академічної свободи є вкрай корисним для університетської автономії. Не лише політично, а й культурно і економічно університет лише виграє від академічної свободи. Цьому присвячено класичні праці Імануеля Канта і передусім – його «Суперечка факультетів» (Kant, 1798). Тут немає потреби відтворювати його аргументи (М. Бойченко, 2024). Варто лише зауважити, що Гайдегер мав би їх знати і не нехтувати ними.

Господарська самоокупність і автономія університету. Автономія університету, яка базується на академічній свободі, дає університету змогу здійснювати не лише навчальний процес, а й наукові відкриття, завдяки яким цей освітній процес випереджатиме запити ринку. Випускники університету в умовах сучасних нестримних і надзвичайно швидких змін мають не стільки відповідати наявним запитам роботодавців, скільки активно формувати ці запити, а також випереджально формувати ринок послуг і товарів, які ці випускники будуть створювати. Крім того, сам університет здійснює на основі власних наукових досліджень і відкриттів ті високотехнологічні розробки і складні наукові експертизи, яких потребує суспільство. Саме це має забезпечувати господарську самоокупність університетської діяльності, особливо у демократичному суспільстві.

Натомість в Україні, як і в багатьох інших ліберальних демократіях світу, в умовах відсутності властивого тоталітарним режимам планової економіки, університетами в автономному режимі було взято хибний курс на перетворення університетських дипломів на товар, який університети продають на більш чи менш сумлінних засадах – тобто більш чи менш виконуючи те економічне завдання, яке щойно було зазначено. Власне, університетам у короткотерміновій перспективі достатньо імітувати виконання цього завдання, щоби бути комерційно успішними.

В Україні у останнє десятиліття відбулося поглиблення комерціалізації вищої освіти, що знайшло найбільш яскраве відображення у Законі України «Про освіту» (2017), у якому визначено, що метою діяльності закладів освіти є «освітня діяльність» (Стаття 1, пункт 6), але конкретику цієї діяльності визначено у інших статтях, де мова йде вже, передусім, про надання освітніх послуг. Це, на перший погляд, незначне уточнення, втім, позначає радикальну зміну курсу в освіті загалом і вищій освіті передусім. Відтепер, *освіта перетворюється на товар*. Так, вже в Статті 1, пункт 18 зазначено, що «освітня послуга – комплекс визначених законодавством, освітньою програмою

та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання» (Закон України «Про освіту», 2017).

І хоча у Законі «Про вищу освіту» (2014) термін «освітні послуги», який внесли для приведення у відповідність з рамковим Законом «Про освіту», замасковано під іменем «послуги, які надає заклад вищої освіти», все ж він по суті присутній у Законі, і зокрема – у ключовому розділі щодо господарської діяльності закладів вищої освіти «Фінансово-економічні відносини у сфері вищої освіти» у статті 70, частині 2: «Власні надходження державних і комунальних закладів вищої освіти, наукових установ, отримані від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою закладу вищої освіти, наукової установи, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки...» (Закон «Про вищу освіту» України, 2014). Власне, цього можна було очікувати, адже вже цей Закон ще у 2014 р. увів поняття компетентностей як основного результату навчання у пункті 5 Статті 1 цього Закону при визначенні: «вища освіта – сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти» (Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Освіту загалом і вищу освіту зокрема перетворюють на технологію, про що недвозначно пишуть українські науковці і представники профільного міністерства. Чи можна дивуватися тоді, коли вони ж фіксують «недостатній рівень професійної активності молодих науковців університету» (Новіцька, 2021, с. 210)? Адже навіть завдання, яке вони формулюють, звучить вкрай суперечливо, адже нібито збереження традиційної орієнтації на «формування цілісної гармонійно розвиненої особистості» парадоксальним чином сполучається з технологізацією освіти: «Застосування технологічного підходу спрямоване на модернізацію вищої освіти, оскільки пріоритетними окреслено завдання формування цілісної гармонійно розвиненої особистості, що у свою чергу поряд із традиційною освітньою системою вимагає впровадження інтерактивних методів, інтегрованих технологій, інформаційних технологій, які дають змогу ефективно засвоювати знання, повною мірою входити в сучасний інформаційний простір й реалізовувати потребу в постійному самовдосконаленні, самонавчанні, саморозвитку» (Новіцька, 2021, с. 188–189). Тоді як і світовими, і вітчизняними дослідниками давно зазначено несумісність таких стратегій в освіті і неможливість поєднання інструментально-технологічного підходу в освіті з гуманістичним типом навчання (Квієк, 2018; Клепко, 2006). Так, наприклад, С. Клепко пише про важливість розвитку саме «технологій творення самого себе» (Клепко, 2006, с. 193), але у виконанні вітчизняних реформаторів гору взяли зовсім інші технології – зовнішнього оцінювання, причому максимально формалізованого, наприклад у вигляді тестів із закритим типом відповідей.

Пріоритетна орієнтація університетів на набір студентів переважно на такі «комерційно виграшні» спеціальності, як право, міжнародні відносини, менеджмент, журналістика, психологія в результаті призводить не лише до перенасичення ринку фахівцями, що утруднює працевлаштування випускників за своєю спеціальністю. Цю першу і очевидну негативну тенденцію університети відчують доволі швидко, хоча й за інерцією не одразу реагують на неї – як, втім, і абітурієнти, які продовжують подавати свої документи для вступу на ці «комерційні» спеціальності: мовляв, саме нам пощастить, а не іншим. Втім, рано чи пізно ринок все ж зменшує попит, а відповідно і потребу в пропозиції навчання на цих спеціальностях.

Однак є й інші негативні тенденції більш тривалого негативного впливу.

Другою тенденцією є зниження якості викладання, коли одні й ті ж спеціальності пропонують для навчання не лише профільні університети і факультети, а мало не всі підряд: очевидно, що в такому разі не може бути мови не лише про певні наукові традиції чи, тим більше, наукові школи, але навіть про колектив одностудентів у справі академічної освіти – непрофільні університети і факультети готові брати всіх фахівців з необхідними науковими ступенями і

вченими званнями, менше турбуючись про їх фахову спеціалізацію і компліментарність між собою.

Наступною негативною тенденцією є втрата фінансування й іншої підтримки (організаційної, адміністративної, наукової) так званих «некомерційних» спеціальностей, якими виявляються, як правило, фундаментальні природничі дисципліни. Але втрата університетами фізичних, хімічних, механіко-математичних факультетів б'є не лише по загальному рівню розвитку науки в університеті, а й по розвитку тих більш прикладних дисциплін, які на них базуються. Так, спеціальності, пов'язані з програмуванням та обчислювальною технікою, спираються на системні знання з фізики і математики, спеціальності медико-біологічного профілю потребують надійних знань у царині хімії тощо. Втратити добре підготовлених фахівців-викладачів у спеціальності можна швидко, а відновити їх набагато важче і довше, особливо якщо відбувся розрив між науковими поколіннями і була втрачена наукова і викладацька спадкоємність у трансляції досвіду.

Таким чином, комерціалізація діяльності університетів лише в короткотерміновій перспективі забезпечує їхню самоокупність і базований на ній певний ступінь економічної їх автономії. У мінімально тривалій перспективі вже починає відчуватися втрата якості наукових досліджень і академічного навчання, а відповідно – і престижність цих факультетів та університетів, за чим неминуче йде втрата університетами своїх абітурієнтів. Університети слабшають у академічному відношенні і стають набагато більш залежними від усіх зовнішніх впливів. Належне врахування цих міркувань, втім, зовсім не потребує конче належності університетів до тоталітарного суспільства, адже і в демократичному суспільстві здійснюється стратегічне планування. Інша справа, що таке стратегічне планування має здійснювати сам університет. На допомогу університетській адміністрації у виконанні цього завдання має приходити не стільки профільне міністерство (за тоталітаризму воно впевнено домінує над університетами), скільки власна наглядова рада кожного університету. Таким чином, кожен університет за ліберально-демократичного устрою суспільства цілком здатен самотужки здійснювати перспективне планування свого розвитку – зокрема й у вимірі свого господарювання та взаємодії із зовнішніми щодо нього економічними суб'єктами, але здійснюватися таке планування має все ж, виходячи з пріоритету академічних цінностей і академічних цілей, а не економічних інтересів.

Культурна заангажованість і універсалістська активність університетів. Університети мають бути соціально відповідальними водночас у локальному і універсальному відношенні. З одного боку, кожен університет має власні традиції, частиною яких є національна культура країни, в якій виникає і розвивається університет, виробничі, культурні екологічні та інші зв'язки кожного університету з місцевими громадами, з якими він активно взаємодіє. З іншого боку, університет має слідувати універсальним канонам академічних цінностей. Між цими двома полюсами може виникати певна напруга і навіть суперечності, однак вони не є нездоланими: їх подолання є швидше питанням адекватного академічного менеджменту. Головною проблемою тут є спокуса звинуватити глобальні чинники в тих небезпеках, які насправді виникають внаслідок місцевої некомпетентності або недобросовісності (М. Воиченко, 2023).

Втім, тут наявні ще й інші непрості проблеми. Університет неминуче має рахуватися з цінностями різних суспільних спільнот – як всередині самого університету, так і зовні. Кожного разу тут необхідно заново і по-різному узгоджувати універсальні академічні цінності і партикулярні потреби окремих соціальних спільнот. Здійснювати це слід на контрфактичних засадах, про що уже було здійснено раніше відповідне дослідження (Н. Бойченко, 2016b). Також слід брати до уваги, що етична відповідальність університетів має правовий, соціальний та політичний виміри (М. Бойченко, 2021) та базується на діяльному залученні основних стейкхолдерів до прийняття ключових рішень щодо управління університетом (М. Бойченко, 2023). У демократичних суспільствах така діяльність регламентується передусім нормативною базою – законами країни та власними статутними документами університетів. У тоталітарних суспільствах ця нормативна база працює лише частково, а точніше, тією мірою і до тієї миті, поки це дозволяє тоталітарне керівництво країни чи його представники у відповідному міністерстві – волонтаризм і командний стиль тут переважають законність, або ж являють собою правовий

децизіонізм, як це називав його теоретик, німецький філософ права Карл Шміт (Schmitt, 1988). З позицій децизіонізму не існує нічого самого по собі універсального, а є лише те, що функціонує в статусі універсального, якщо такий статус надає воля певної авторитетної особи.

Втім, навіть за тоталітарних режимів управління не може повністю редукуватися до рішень однієї особи – нехай і за окремими напрямками. Як правило, певний політичний лідер, «вождь» чи «фюрер» має своїх наближених і довірених осіб, на яких частково поширюється його «харизма» – виникає феномен колективного керівництва, навіть за тоталітаризму. Але навіть це колективне керівництво мінімально реалізує колегіальні механізми прийняття рішень у режимі деліберативної демократії (на відміну від чудово налагоджених за тоталітаризму комунікативних механізмів насаджування вже прийнятих вождем рішень) (Броскат, 2009). Адже універсальна природа певних цінностей передбачає рівний доступ до них усіх людей – усі мають причетність до них з більшою чи меншою мірою розуміння, але все ж ніхто не може бути визнаним абсолютно неспроможним їх досягнути, тобто настільки неспроможним, щоби не мати мінімальної компетентності судити на основі цих цінностей. Якщо імперіалізм і тоталітаризм керуються принципом «Розділяй і владарюй», то демократичне суспільство керується принципом інклюзивності, а тому саме воно має переваги в забезпеченні комунікативних механізмів прийняття рішень.

Таким чином, за демократичного ладу університетська автономія вибудовується знизу догори і має реальний дієвий характер і визначальний вплив на колегіальне прийняття рішень щодо норм і умов ведення академічного життя. Тоді як за тоталітарного ладу університетська автономія виявляється більшою мірою декларативною і декоративною, оскільки вона критично залежить від дозволів або заборон «згори»: будь-якої митті ця автономія може бути згорнутою частково або взагалі ліквідованою за наказом політичного керівництва (як це трапилося із закриттям функціонування Інституту філософії російської академії наук у Москві та іншими випадками демонстративного згорання політичних і академічних свобод у сучасній росії (Ткаченко, 2022)).

Усе це свідчить, що переваги демократії для розвитку університетської автономії є вирішальними і мають універсальний характер, тоді як недоліки є локальними і не перешкоджають стратегічному розвитку цієї автономії. Натомість переваги тоталітаризму для розвитку університетської автономії є примарними і мають епізодичний характер, тоді як недоліки є універсальними і унеможливлюють стратегічний розвиток цієї автономії.

ВИСНОВКИ

Таким чином, автономія університетів має кращі ціннісні, функціональні та інституційні перспективи для свого встановлення і розвитку в демократичному суспільстві, тоді як у тоталітарному ця автономія неминуче і неухильно згортається. Головною причиною такої відмінності є те, що основою університетської автономії є академічна свобода як цінність, яку, як і усі інші свободи, кожен тоталітарний режим послідовно зменшує і нищить. Деяка анархічність розвитку університетської структури і неповна керованість планування набору студентів за демократичного врядування є функціонально некритичною і може бути подоланою за умови вироблення в кожному окремому університеті належного менеджменту демократичного прийняття рішень. На відміну від інституту колективного керівництва за тоталітаризму, який не передбачає залучення підлеглих до ухвалення рішень щодо академічного життя, демократичне урядування забезпечує комунікативні інституційні механізми управління університетом, що створюють передумови для управління академічним життям за принципом прийняття рішень знизу догори. Таким чином, реальна автономія університетів не може бути делегована від вищих інстанцій, але лише створена самими університетськими спільнотами, орієнтованими на інституційний захист і функціональне втілення в життя універсальних академічних цінностей у їхньому застосуванні до забезпечення практичних потреб конкретних соціальних спільнот – як університетських, так і пов'язаних з ними.

Перспективи подальших досліджень полягають в екстраполяції створеної моделі автономії університету на інші соціальні системи, з якими взаємодіє університет – моралі, права, релігії тощо.

Список використаних джерел

1. Арендт Х. Айхман в Єрусалимі. Розповідь про банальність зла / пер. з англ. А. Котенко. Київ: Дух і Літера, 2013. 367 с.
2. Бойченко М. Етична відповідальність університетів: правовий, соціальний і політичний виміри. *Університети і лідерство*. 2021. № 2 (12). С. 186–200. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-186-200>
3. Бойченко М. Соціально-етичне підґрунтя відповідальності університетів України. *Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення: монографія* / за ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. С. 36–43. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-62-9-2023>
4. Бойченко М. Філософ у Імануеля Канта як арбітр і порадник: від «Суперечки факультетів» до «Вічного миру». «Освіта і доля нації». «Мораль, право, освіта – заповіт І. Канта сучасному людству»: Матеріали XXV Міжнародної науково-практичної конференції (24 травня 2024 року). Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2024. С. 10–13. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/e6b82e1d-86b2-4d97-85d2-90e0da4c732c> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Бойченко М. Ціннісний функціоналізм як парадигмальне явище сучасної соціальної філософії. *Філософські проблеми гуманітарних наук*. 2012. № 21. С. 23–26.
6. Бойченко Н. Контрфактичність цілей університетської освіти. *Філософія освіти*. 2016а. № 18 (1). С. 136–149. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2016-18-1-136-149>
7. Бойченко Н. Ціннісні засади визначення контрфактичного статусу етичних норм університетських спільнот. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2016b. Вип. 18. С. 37–45. URL: http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/18_2016/6.pdf (дата звернення: 20.05.2025).
8. Броссат М. Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху / пер. з нім. О. Насика. Київ: Наука, 2009. 384 с.
9. Бульвінська О. Моделі університетської автономії в країнах ЄС: компаративний аналіз. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2024. № 1 (78). С. 155–169. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.12>
10. Закон України «Про вищу освіту». 2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
11. Закон України «Про освіту». 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
12. Квіск М. Університет в епоху перемін: Інституції і академічні кадри в умовах зростаючої конкуренції / пер. з пол. Р. Скаун. Київ: Таксон, 2018. 474 с.
13. Клепко С. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава: ПОІППО, 2006. 328 с. URL: <https://pano.pl.ua/file/klepko/klepko-book-fowek-2006.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
14. Култаєва М. Філософія освіти і виховання Третього рейху: витоки, політико-ідеологічні контексти та концептуальні конструкти. *Філософія освіти*. 2018. Том 22. № 1. С. 25–87. DOI: <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-25-87>
15. Новіцька І. Технологія підготовки докторів філософії: тенденції, переваги, недоліки. *Third education level: quality control over scientific-professional training of a PhD: individual issues*: Collective monograph / ed. by M. Filipovych. Riga, Latvia: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2021. С. 180–211. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-149-7-6>
16. Ткаченко В. М. Україна – Росія: на рубежі геополітичного розлому. Наукова публіцистика. Київ: Видавництво Політія, 2022. 440 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/images/978-966-9778-85-7.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
17. Aquinas Th. Summa contra Gentiles. Trans. by J. Rickaby. The Catholic Primer, 2005. 721 p. URL: <https://basilica.ca/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-The%20Summa%20Contra%20Gentiles.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
18. Boichenko M. Global Challenges to National Values of Education. *Kultura i wychowanie w globalnym i lokalnym świecie* / pod red. A. Michalkiewicz-Gorol i Z. Nowaka. Bielskie studia pedagogiczne (Tom 1). Krakow: LIBRON, 2023. Р. 95–110. URL: <https://katalog.ubb.edu.pl/integro/573500857228/ksiazka/kultura-i-wychowanie-w-globalnym-i-lokalnym-swiecie?bibFilter=57> (дата звернення: 20.05.2025).
19. Heidegger M. Die Selbstbehauptung der deutschen Universität. Das Rektorat 1933/34. Hrsg. von Hermann Heidegger. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1983. 43 S. URL: <https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/08/martin-heidegger-rektoratsrede-1933.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
20. Heidegger M. Gesamt Ausgabe. IV. Abteilung: Hinweise und Aufzeichnungen. Band 94. Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931–1958). Hrsg. von Peter Trawny. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2014. 536 S. URL: <https://www.klostermann.de/Heidegger-Martin-Ueberlegungen-II-IV-Schwarze-Hefte-1931-1938> (дата звернення: 20.05.2025).
21. Kant I. Der Streit der Fakultäten. Königsberg: Friedrich Nicolovius, 1798. 205 S. URL: <https://dokumen.pub/qdownload/der-streit-der-fakultten-9783787320677-9783787314508.html> (дата звернення: 20.05.2025).

22. Schmitt C. The Crisis of Parliamentary Democracy. Trans. from German by E. Kennedy. Cambridge, MA: MIT Press, 1988. 133 p. URL: <https://dokumen.pub/the-crisis-of-parliamentary-democracy-0262192403-0262691264.html> (дата звернення: 20.05.2025).
23. Svyrydenko D., Boichenko N., & Bondarenko G. Axiological Dimension of the Modern Science Communication. *Philosophy & Cosmology*, 2024. № 32. P. 97–106. DOI: <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/32/7>

References

- Arendt, H. (2013). *Ajman v Yerusalimi. Rozpovid pro banalnist zla [Eichmann in Jerusalem. A Report of the Banality of Evil]* / trans. from English A. Kotenko. Spirit and Letter.
- Boichenko, M. (2021). Etichna vidpovidalnist universitetiv: pravovij, socialnij i politichnij vimiri [Ethical Responsibility of Universities: Legal, Social and Political Dimensions]. *Universities and Leadership*, 2 (12), 186–200. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-186-200>
- Boichenko, M. (2023). Socialno-etichne pidgruntya vidpovidalnosti universitetiv Ukrayini [Socio-ethical Foundation of the Responsibility of Ukrainian Universities]. *Policy and Mechanisms for the Implementation of Social Responsibility of Ukrainian Universities in Wartime and Post-War Recovery: Monograph* / edited by S. Kalashnikova, & O. Orzhel (pp. 36–43). Kyiv: Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-62-9-2023>
- Boichenko, M. (2024). Filosof u Imanuelya Kanta yak arbitr i poradnik: vid «Superechki fakultetiv» do «Vichnogo miru» [The Philosopher in Immanuel Kant as an Arbitr and Advisor: from the “Dispute of the Faculties” to “Eternal Peace”]. “Education and the Destiny of the Nation”. “Morality, Law, Education – I. Kant’s Testament to Modern Humanity”: Materials of the XXV International Scientific and Practical Conference (May 24, 2024) / H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (pp. 10–13). H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. <https://dspace.hnpu.edu.ua/items/e6b82e1d-86b2-4d97-85d2-90e0da4c732c>
- Boychenko, M. (2012). Cinnisnij funkcionalizm yak paradigmalne yavishe suchasnoyi socialnoyi filosofiyi [Value functionalism as a paradigmatic phenomenon of modern social philosophy]. *Philosophical problems of the humanities*, 21, 23–26.
- Boychenko, N. (2016a). Kontrfaktichnist cilej universitetskoyi osviti [Counterfactuality of the goals of university education]. *Philosophy of education*, 18 (1), 136–149. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2016-18-1-136-149>
- Boychenko, N. (2016ab). Cinnisni zasady viznachennya kontrfaktichnogo statusu etichnih norm universitetskih spilnot [Value principles for determining the counterfactual status of ethical norms of university communities]. *Bulletin of Lviv University. Philosophical Sciences Series*, 18, 37–45. http://fs-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/18_2016/6.pdf
- Broszat, M. (2009). *Derzhava Gitlera: stvorennia i rozvitok vnutrishnoyi strukturi Tretogo rejhu [Hitler's State: Creation and Development of the Internal Structure of the Third Reich]* / translated from German by O. Nasyk. Nauka.
- Bulvinska, O. (2024). Modeli universitetskoyi avtonomiyi v krayinah YES: komparativnij analiz [Models of university autonomy in EU countries: comparative analysis]. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 1 (78), 155–169. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2024.1.12>
- Zakon Ukrayini «Pro vishu osvitu» [Law of Ukraine “On Higher Education”] (2014). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
- Zakon Ukrayini «Pro osvitu» [Law of Ukraine “On Education”] (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Kwiek, M. (2018). *Universitet v epohu peremin: Instituciji i akademichni kadri v umovah zrostayuchoyi konkurenciji [University in an Era of Change: Institutions and Academic Staff in an Environment of Growing Competition]* / trans. from Polish by R. Skakun. Takson.
- Klepko, S. (2006). *Filosofiya osviti v yevropejskomu konteksti [Philosophy of Education in the European Context]*. POIPPO. <https://pano.pl.ua/file/klepko/klepko-book-fowek-2006.pdf>
- Kultaieva, M. (2018). Filosofiya osviti i viovannia Tretogo rejhu: vitoki, politiko-ideologichni konteksti ta konceptualni konstrukti [Philosophy of Education and Upbringing of the Third Reich: Origins, Political-Ideological Contexts and Conceptual Constructs]. *Philosophy of Education*, 22 (1), 25–87. <https://doi.org/10.31874/2309-1606-2018-22-1-25-87>
- Novitska, I. (2021). Tehnologiya pidgotovki doktoriv filosofiyi: tendenciyi, perevagi, nedoliki [Technology of Training of Doctors of Philosophy: Trends, Advantages, Disadvantages]. In M. Filipovych (Ed.), *Third education level: quality control over scientific-professional training of a PhD: individual issues: Collective monograph* (pp. 180–211). Baltija Publishing. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-149-7-6>
- Tkachenko, V. M. (2022). *Ukrayina – Rosiya: na rubezhi geopolitichnogo rozlomu [Ukraine – Russia: on the verge of a geopolitical fault]*. Scientific journalism. Politia Publishing House. <https://ivinas.gov.ua/images/978-966-9778-85-7.pdf>
- Aquinas, Th. (2005). *Summa contra Gentiles*. Trans. by J. Rickaby. The Catholic Primer. <https://basilica.ca/documents/2016/10/St.%20Thomas%20Aquinas-The%20Summa%20Contra%20Gentiles.pdf>
- Boichenko, M. (2023). Global Challenges to National Values of Education. In A. Michalkiewicz-Gorol, Z. Nowak (Ed.), *Kultura i wychowanie w globalnym i lokalnym swiecie / Bielskie studia pedagogiczne* (Tom 1) (pp. 95–110). LIBRON. <https://katalog.ubb.edu.pl/integro/573500857228/ksiazka/kultura-i-wychowanie-w-globalnym-i-lokalnym-swiecie?bibFilter=57>

- Heidegger, M. (1983). *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität. Das Rektorat 1933/34*. Hrsg. von Hermann Heidegger. Vittorio Klostermann. <https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/08/martin-heidegger-rektorsrede-1933.pdf>
- Heidegger, M. (2014). *Gesamt Ausgabe. IV. Abteilung: Hinweise und Aufzeichnungen. Band 94. Überlegungen II-VI (Schwarze Hefte 1931-1958)*. Hrsg. von Peter Trawny. Vittorio Klostermann. <https://www.klostermann.de/Heidegger-Martin-Ueberlegungen-II-IV-Schwarze-Hefte-1931-1938>
- Kant, I. (1798). *Der Streit der Fakultäten*. Friedrich Nicolovius. <https://dokumen.pub/qdownload/der-streit-der-fakultten-9783787320677-9783787314508.html>
- Schmitt, C. (1988). *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Trans. by E. Kennedy. MIT Press. <https://dokumen.pub/the-crisis-of-parliamentary-democracy-0262192403-0262691264.html>
- Svyrydenko, D., Boichenko, N., & Bondarenko, G. (2024). Axiological Dimension of the Modern Science Communication. *Philosophy & Cosmology*, 32, 97–106. <https://doi.org/10.29202/phil-cosm/32/7>

Стаття надійшла до редакції 2.06.2025

Прийнято до друку 19.06.2025

UNIVERSITY AUTONOMY: DEMOCRACY AGAINST TOTALITARISM

Mykhailo Boichenko

<https://orcid.org/0000-0003-1404-180X>

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor, Senior Researcher,
Professor of the Department of Theoretical and Practical Philosophy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
leading researcher of the Department of Interaction between Universities and Society,
Institute of Higher Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
60 Volodymyrska Str., 01033, Kyiv, Ukraine
boichenko.m@knu.ua

Nataliia Boichenko

<https://orcid.org/0000-0001-8793-7776>

Doctor of Sciences in Philosophy,
Professor of the Department of Fundamental Disciplines and Informatics,
Shupyk National Healthcare University of Ukraine,
9 Dorohozhytska Str., 04112, Kyiv, Ukraine
n_boychenko@ukr.net

The article analyzes the value, functional, and institutional advantages of developing university autonomy in a democratic society compared to comparable opportunities in a totalitarian society. The strengths and weaknesses of democratic and totalitarian governance as an institutional basis for establishing university autonomy are analyzed. The methodology of value functionalism by M. Boichenko and the counterfactual approach to academic values by N. Boichenko were used. The method of presenting the material is built on the classical principle of consistent formulation of the thesis, analysis of arguments that deny it, and the presentation of counterarguments that nevertheless confirm the initial thesis (following the example of the works of Thomas Aquinas). The fundamental value of academic freedom for the establishment of university autonomy and the fundamental error and harmfulness of M. Heidegger's concept of serving the state and the fate of the nation as the basis for the university are revealed. Thus, the main flaw of the totalitarian method of establishing the "self-affirmation" of the university is revealed. The arguments against considering the commercialization of university education as detrimental to the development of the academic sphere in general and to the institutional functioning of universities in particular are clarified. The danger of the commercialization of universities is considered as a weak side of the democratic arrangement of university autonomy, which, however, can be largely neutralized through proper educational management and academic strategic planning. The command style of collective leadership under totalitarianism is contrasted with collegial decision-making under deliberative democracy. The particularism in the management style of totalitarian regimes is contrasted with the universalism of academic values as the basis for democratic university management.

Keywords: academic freedom, commercialization of university education, counterfactual approach to academic values, democracy, totalitarianism, university autonomy, value functionalism.